TARIHIN KANO

Daga Asali Zuwa Yau

Tarihi, Al'adu, Mulki da Siyasar Kano

Marubuci:
Haruna Auwal Haruna Rimi Sumaila

GABATARWA

Kano na daga cikin tsofaffin cibiyoyin tarihi, kasuwanci, ilimi da siyasa a Arewacin Najeriya. Tarihinta ya haɗa da tsoffin al'ummomi, sarakuna, kasuwancin Sahara, zuwan Musulunci, mulkin Fulani, mulkin mallakar Birtaniya, samun 'yancin Najeriya, ƙirƙirar Jihar Kano, da kuma sauye-sauyen siyasar zamani.

Wannan littafi yana ƙoƙarin gabatar da tarihin Kano cikin Hausa mai sauƙin fahimta, daga farkon labaran da suka shafi kafuwar Kano zuwa abubuwan siyasa da zamantakewa na zamanin yau.

A wasu wurare, littafin zai bayyana cewa wani bayani bisa ga al'adar tarihi ko Kano Chronicle ne, maimakon gabatar da shi a matsayin tabbataccen abu. Wannan yana da muhimmanci domin tarihin Kano ya ƙunshi haɗin rubutattun bayanai, tatsuniyoyi, al'adun baka da binciken masana.

ABUBUWAN DA KE CIKI

- BABI NA 1 — Asalin Kano da Dutsen Dala
- BABI NA 2 — Bagauda da Farkon Tsarin Mulkin Kano
- BABI NA 3 — Sarakunan Kano da Ci gaban Birni
- BABI NA 4 — Zuwan Musulunci da Canjin Al'ummar Kano
- BABI NA 5 — Kano a Cikin Kasuwancin Sahara
- BABI NA 6 — Jihadin Shehu Usman Ɗan Fodio
- BABI NA 7 — Zuwan Turawan Birtaniya
- BABI NA 8 — Kano da Siyasar Kafin 'Yancin Najeriya
- BABI NA 9 — Ƙirƙirar Jihar Kano
- BABI NA 10 — Audu Bako da Farkon Jihar Kano ta Zamani
- BABI NA 11 — Abubakar Rimi da Siyasar Jihar Kano
- BABI NA 12 — Kano a Zamanin Mulkin Soja
- BABI NA 13 — Siyasar Kano Daga 1999
- BABI NA 14 — Kwankwasiyya da Sabon Salon Siyasa
- BABI NA 15 — Ganduje da Shekarun 2015–2023
- BABI NA 16 — Abba Kabir Yusuf da Siyasar Kano Bayan 2023
- BABI NA 17 — Rikicin Masarautar Kano
- BABI NA 18 — Siyasar Kano a Yau
- BABI NA 19 — Kano a Yau: Kasuwanci da Ilimi
- BABI NA 20 — Darussan Tarihin Kano
- KAMMALAWA
- MANAZARTA

BABI NA 1

Asalin Kano da Dutsen Dala

Kafin Kano ta zama babbar cibiyar kasuwanci da siyasa da muka sani a yau, akwai tsoffin al'ummomi da suka zauna a yankin. Dutsen Dala yana daga cikin wuraren da suka shahara sosai a tarihin farkon Kano.

Wasu bayanan tarihi suna danganta farkon zaman Kano da yankin Dala, kuma akwai bambancin ra'ayi tsakanin masana game da takamaiman lokacin da birnin Kano na yanzu ya fara samuwa.

A cikin Kano Chronicle, akwai labarin Barbushe da kuma zuwan Bagauda, wanda aka danganta shi da farkon daular sarakunan Kano. Bisa ga wannan al'adar tarihi, ana sanya zamanin Bagauda a kusa da shekara ta 999 Miladiyya.

Ya kamata mai karatu ya fahimci cewa wannan kwanan wata yana cikin tarihin gargajiya na Kano; ba duka bayanan farkon zamanin Kano suke da irin matsayin hujjar archaeological ko rubutacciyar hujja ta zamani ba.

BABI NA 2

Bagauda da Farkon Tsarin Mulki

A cikin labarin Kano Chronicle, Bagauda ya zama sarkin farko na Kano. Wannan labari ya zama muhimmin ɓangare na fahimtar yadda ake ba da tarihin kafuwar mulkin Kano.

Tsarin sarauta ya taimaka wajen samar da tsarin shugabanci, tattara jama'a da kuma tsara harkokin birni. A hankali Kano ta ƙara samun muhimmanci a matsayin cibiyar siyasa da kasuwanci.

Daga baya, tsarin sarautar Kano ya ƙara zama mai faɗi, inda aka samu mukamai da dama a fadar sarki da kuma tsarin gudanar da al'amuran jama'a.

BABI NA 3

Sarakunan Kano da Ci Gaban Birni

A cikin ƙarnuka, Kano ta samu sarakuna da dama. Daga cikin fitattun sarakunan da suka yi tasiri a tarihin birnin akwai Muhammad Rumfa, wanda ya yi mulki daga kusan 1463 zuwa 1499.

A zamaninsa, Kano ta samu ci gaba a fannin gine-gine, mulki, kasuwanci da ilimi. Gidan Rumfa da kuma wasu muhimman gine-ginen birnin suna da alaƙa da wannan zamani.

BABI NA 4

Zuwan Musulunci da Canjin Al'ummar Kano

Musulunci ya shiga Kano tun kafin ƙarni na goma sha huɗu, amma ƙarfinsa ya ƙaru sosai a ƙarni na goma sha huɗu. Kasuwanci da hulɗa da malamai da cibiyoyin ilimi na yankin Sahara sun taimaka wajen yaɗuwar Musulunci.

A hankali, addini ya fara tasiri a kan ilimi, shari'a, shugabanci da rayuwar jama'a.

Wannan sauyi ya kasance ɗaya daga cikin manyan abubuwan da suka canza tarihin siyasa da zamantakewar Kano.

BABI NA 5

Kano a Cikin Kasuwancin Sahara

Kano ta kasance muhimmiyar cibiyar kasuwanci tsakanin yankunan Arewacin Afirka, Sahara da kasashen yammacin Afirka.

Masu kasuwa sun rika zirga-zirga da kaya kamar fata, yadi, gishiri da sauran kayayyaki. Wannan kasuwanci ya taimaka wajen ƙara arziki da tasirin Kano.

Kasuwanci ya kuma kawo mutane daga wurare daban-daban, wanda ya ƙara wa Kano bambancin al'adu da ƙwarewa.

BABI NA 6

Jihadin Shehu Usman Ɗan Fodio

A farkon ƙarni na goma sha tara, jihadin Shehu Usman Ɗan Fodio ya kawo babban sauyi a siyasar Hausaland.

Kano ta shiga cikin sabon tsarin siyasa da ya samo asali daga Daular Sakkwato. A wannan sabon tsarin, Kano ta zama ɗaya daga cikin manyan cibiyoyin tattalin arziki da siyasa na daular.

Wannan lokaci ya canza tsarin mulki, dangantakar sarauta da malamai, da kuma matsayin Kano a yankin.

BABI NA 7

Zuwan Turawan Birtaniya

A farkon shekarar 1903, sojojin Birtaniya suka mamaye Kano. Wannan ya kawo ƙarshen wani muhimmin zamani na cin gashin kan Masarautar Kano.

Birtaniya ta sake tsara tsarin gudanar da mulki, inda aka ci gaba da amfani da wasu hukumomin masarauta a ƙarƙashin sabon tsarin mulkin mallaka.

Daga nan Kano ta shiga wani sabon zamani wanda ya haɗa sarauta, tsarin mulkin mallaka, haraji, kasuwanci da sabbin hanyoyin sufuri.

BABI NA 8

Kano da Siyasar Kafin 'Yancin Najeriya

A ƙarshen mulkin mallaka, Kano ta zama ɗaya daga cikin manyan wuraren siyasa a Arewacin Najeriya.

Rikice-rikicen siyasa na lokacin sun nuna bambancin ra'ayi tsakanin 'yan siyasa da yankuna game da tafarkin samun 'yancin Najeriya. Rikicin Kano na 1953 ya zama ɗaya daga cikin abubuwan da suka nuna tsananin rikicin siyasa da na yankuna a ƙarshen zamanin mulkin mallaka.

BABI NA 9

Ƙirƙirar Jihar Kano

A ranar 27 ga Mayu 1967, aka ƙirƙiri Jihar Kano lokacin da gwamnatin tarayya ta raba tsohuwar Northern Region zuwa jihohi da dama.

Wannan ya buɗe sabon babi a tarihin Kano, domin daga wannan lokaci aka fara samun tsarin gwamnatin jiha na zamani.

BABI NA 10

Audu Bako da Farkon Jihar Kano ta Zamani

Audu Bako shi ne gwamnan soja na farko na Jihar Kano. Tarihin gwamnatin jihar ya danganta masa ayyuka da dama wajen kafa tushen abubuwan more rayuwa da tsarin gudanar da sabuwar jihar.

BABI NA 11

Abubakar Rimi da Siyasar Jihar Kano

A Jamhuriya ta Biyu, Muhammadu Abubakar Rimi ya zama gwamnan Kano daga 1979 zuwa 1983 a ƙarƙashin People's Redemption Party (PRP).

Zamanin Rimi yana daga cikin muhimman lokutan tarihin siyasar Kano saboda ya nuna yadda siyasar jama'a, manufofin ci gaba da hamayyar jam'iyyu suka zama manyan abubuwa a jihar.

BABI NA 12

Kano a Zamanin Mulkin Soja

Bayan kifar da gwamnatin Jamhuriya ta Biyu a 1983, Kano ta shiga wani sabon tsarin mulkin soja.

A cikin shekarun da suka biyo baya, gwamnoni da masu mulkin soja daban-daban suka jagoranci jihar kafin dawowar mulkin dimokraɗiyya a 1999.

BABI NA 13

Siyasar Kano Daga 1999

Dawowar dimokraɗiyya a 1999 ta sake buɗe kofar siyasar jam'iyyu a Kano.

Rabiu Musa Kwankwaso ya zama gwamna daga 1999 zuwa 2003. Daga 2003 zuwa 2011, Ibrahim Shekarau ya jagoranci jihar. Kwankwaso ya sake komawa kujerar gwamna daga 2011 zuwa 2015.

Waɗannan sauye-sauye sun taimaka wajen kafa sabon salon siyasa a Kano, musamman dangantakar siyasar jiha da ta tarayya.

BABI NA 14

Kwankwasiyya da Sabon Salon Siyasa

Sunan Kwankwasiyya ya zama sananne a siyasar Kano musamman a lokacin mulkin Kwankwaso na biyu.

An danganta wannan tsarin siyasa da manyan shirye-shiryen ilimi, gina makarantu, samar da ayyukan raya kasa da kuma ƙarfafa wata ƙungiyar magoya baya mai ƙarfi.

Sai dai a nazarin tarihi, ya kamata a bambanta tsakanin abin da gwamnati ta aiwatar, ra'ayin magoya baya, da sukar 'yan adawa.

BABI NA 15

Ganduje da Shekarun 2015–2023

Abdullahi Umar Ganduje ya zama gwamnan Kano daga 2015 zuwa 2023.

A wannan zamani, siyasar Kano ta ci gaba da kasancewa mai ƙarfi, tare da manyan jam'iyyu da shugabannin siyasa masu tasiri.

Dangantakar Ganduje da Kwankwaso ta kasance ɗaya daga cikin manyan labaran siyasar Kano na wannan zamani, yayin da daga baya aka samu sauye-sauye a cikin jam'iyyu da ƙawancen siyasa.

BABI NA 16

Abba Kabir Yusuf da Siyasar Kano Bayan 2023

A ranar 29 ga Mayu 2023, Abba Kabir Yusuf ya hau kujerar gwamnan Jihar Kano. Shafin gwamnatin Kano na yanzu ya tabbatar da cewa shi ne gwamnan jihar.

A farkon mulkinsa, siyasar jihar ta ci gaba da kasancewa mai zafi saboda hamayyar jam'iyyu da kuma batutuwan shugabanci da masarauta.

Ya zuwa 2026, gwamnatin jihar tana ci gaba da gudanar da ayyuka a fannoni kamar ruwa, ci gaban karkara, ilimi, lafiya da sauran ayyukan gwamnati.

BABI NA 17

Rikicin Masarautar Kano

Masarautar Kano ta shiga wani sabon rikici mai girma a shekarun baya bayan sauye-sauyen dokokin masarauta da kuma batun shugabancin sarauta.

A halin yanzu, batun sarautar Kano yana da alaƙa da shari'o'i da kuma takaddama kan matsayin Muhammadu Sanusi II. Wasu rahotanni na 2026 sun nuna cewa batun yana gaban kotu, kuma an ce hukuncin ƙarshe na shari'ar zai kasance mai muhimmanci ga makomar takaddamar.

Saboda haka, wannan littafi ba zai gabatar da wani ɓangare a matsayin wanda ya yi nasara ba har sai hukumomin shari'a sun yanke hukunci na ƙarshe.

BABI NA 18

Siyasar Kano a Yau

Siyasar Kano ta kasance ɗaya daga cikin mafi tasiri a Arewacin Najeriya.

A 2026, Abba Kabir Yusuf shi ne gwamnan Kano. Shafin gwamnatin jihar ya nuna cewa jihar tana da kananan hukumomi 44, kuma gwamnatin jihar tana gudanar da harkokin mulki ta waɗannan ƙananan hukumomi.

Siyasar Kano ta haɗa da:

- Jam'iyyu da zaɓe
- Gwamnatin jiha
- Majalisar Dokoki
- Ƙananan hukumomi
- Masarauta
- Kungiyoyin matasa
- Malamai da shugabannin addini
- 'Yan kasuwa
- Kungiyoyin farar hula
- Tasirin siyasar tarayya

A shekarar 2026, gwamnatin Kano ta kuma bayyana wasu matakai da suka shafi shirye-shiryen siyasar 2027, ciki har da sauye-sauyen jam'iyya da ƙawance.

BABI NA 19

Kano a Yau: Kasuwanci da Ilimi

Kano ta kasance muhimmiyar cibiyar kasuwanci a Najeriya da yankin Yammacin Afirka.

Tarihin kasuwancinta ya samo asali tun kafin zamanin mulkin mallaka, kuma har yanzu kasuwanci yana daga cikin manyan abubuwan da ke bayyana Kano.

Ilimi ma yana da muhimmiyar rawa. Kano ta kasance gida ga malamai da cibiyoyin ilimin addini tun shekaru masu yawa, sannan daga baya aka samu makarantu na zamani da manyan cibiyoyin ilimi.

BABI NA 20

Darussan Tarihin Kano

Tarihin Kano yana koyar da mu cewa:

1. Al'umma tana canzawa tare da lokaci.
2. Kasuwanci na iya gina birni.
3. Ilimi yana iya sauya tsarin al'umma.
4. Siyasa tana iya haɗa jama'a ko raba su.
5. Tarihi yana buƙatar bincike da adana hujjoji.
6. Ya kamata a saurari ra'ayoyi daban-daban yayin rubuta tarihin siyasa.
7. Matasa suna da muhimmiyar rawa wajen makomar Kano.

KAMMALAWA

Daga Dutsen Dala zuwa babbar cibiyar kasuwanci da siyasa, Kano ta samu sauye-sauye masu yawa.

Ta wuce zamanin tsoffin sarakuna, ta fuskanci zuwan Musulunci, ta zama wani muhimmin ɓangare na Daular Sakkwato, ta shiga ƙarƙashin mulkin Birtaniya, ta fuskanci gwagwarmayar siyasar Najeriya, sannan ta zama muhimmiyar jiha a Jamhuriyar Najeriya.

Tarihin Kano ba wai tarihin sarakuna da gwamnoni kawai ba ne. Tarihin manoma ne, 'yan kasuwa ne, malamai ne, mata ne, matasa ne, ma'aikata ne da dukkan al'ummar da suka gina Kano.

Saboda haka, fahimtar tarihin Kano na nufin fahimtar yadda al'umma ta taso, ta canza, ta fuskanci ƙalubale, kuma ta ci gaba da neman makoma mai kyau.

MANAZARTA

1. Kano Chronicle — muhimmin tushe na rubutaccen tarihin sarakunan Kano, tare da lura da muhawarar masana kan asali, lokaci da yanayin rubutun.

2. Kano State Government — bayanan tarihin jihar da tsarin gwamnati.

3. John N. Paden, Religion and Political Culture in Kano. University of California Press.

4. Oxford Research Encyclopedia — bincike kan Aminu Kano da siyasar Kano.

5. Bayanai kan jerin gwamnonin Jihar Kano tun daga 1967 zuwa yanzu.

BAYANIN MARUBUCI

HARUNA AUWAL HARUNA RIMI SUMAILA

Marubucin wannan littafi ya gabatar da shi ne domin taimakawa masu karatu, musamman matasa, su fahimci tarihin Kano da yadda tarihi ya shafi siyasa, al'adu, kasuwanci da rayuwar jama'a.

Taken littafin:

“Wanda ya san tarihinsa, ya san inda ya fito kuma zai fi iya fahimtar inda yake son zuwa.”